



Lietuvos žmogaus teisių centras

Šeimoje patirto smurto padariniai bio-  
psicho-socialinei asmens sveikatai.

Mušamos moters sindromas

Zuzana Vasiliauskaitė

Ši analizė atlikta Lietuvos žmogaus teisių centrui įgyvendinant JAV Ambasados Vilniuje remiamą projektą "Inconvenient Films: Women in Focus".

Analizė pristatyta 2013 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos Seimo Lietuvos Tarybos salėje apskritojo stalo metu.

Analizės autorė: Zuzana Vasiliauskaitė, Vilniaus Moterų namai, parengta konsultuojantis su Vilniaus miesto Specializuotos pagalbos centro direktore Lilija Henrika Vasiliauskiene

Redagavo: Birutė Sabatauskaitė, Lietuvos žmogaus teisių centro direktorė

#### Lietuvos žmogaus teisių centras

Raugyklos g. 15-201, Vilnius

El. paštas: [info@lchr.lt](mailto:info@lchr.lt)



JAV ambasada Vilniuje



Lietuvos žmogaus teisių centras

Vilnius, 2013

## Turinys

<b>Ižanga.....</b>	<b>4</b>
<b>Smurto rūšys .....</b>	<b>6</b>
<b>Mušamos moters sindromas.....</b>	<b>7</b>
<b>Smurto ratas.....</b>	<b>7</b>
<b>Išmoktas bejėgiškumas ir jo priežastys.....</b>	<b>9</b>
<b>Patiriamo smurto padariniai bio-psicho-socialinei asmens sveikatai.....</b>	<b>10</b>
<b>Tarpasmeninių santykių suirimas.....</b>	<b>12</b>
<b>Kūno vaizdo problemos ir somatiniai kūno simptomai susiję su MMS.....</b>	<b>13</b>
<b>Seksualinio intymumo problemos.....</b>	<b>14</b>
<b>Pagalbos teikimas smurtą ir prievartą patyrusioms moterims .....</b>	<b>14</b>
<b>Apibendrinimas .....</b>	<b>15</b>

## **Ižanga**

Terminas *mušamos moters sindromas* (MMS) (angl. *Battered Woman Syndrome*) pirmą kartą buvo panaudotas L. Walker 1977 metais. Šio sindromo konstruktas apima ženklų ir simptomų visumą, tam tikrą elgesio modelį, kuris būdingas moterims, patyrusioms fizinį, seksualinį ir ar psichologinį savo sutuoktinio ar partnerio smurtą. Sąvokos *išmoktas bejėgiškumą* bei *smurto ratas* yra MMS konstruoto dalys, paaiškinančios smurtą ir prievartą patiriančioms moterims būdingus elgesio ir reagavimo ypatumus. Mušamos moters sindromas yra kvalifikuojamas kaip potrauminio streso sindromo (PTSS) subkategorija. Norint suprasti sindromo išsivystymo priežastis, dinamiką bei pasekmes, neužtenka paprastųjų, *kasdieninės psichologijos* žinių. Šios analizės tikslas suteikti skaitytojui specialiųjų žinių, daugiau informacijos apie MMS ir jo padarinius asmens bio-psycho-socialinei sveikatai.

Svarbu pradėti kalbėti apie MMS, siekiant nutraukti tylą gaubiančią smurtą prieš moteris šeimoje, šią plačiai paplitusių reiškinių sritį, taip pat ir mūsų šalyje sukurti kalbą, įgalinant smurtą ir prievartą patiriančias moteris artikuliuoti problemą, papasakoti apie tai, kas iš tiesų vyksta jų gyvenamose. Ypatingai svarbus teisingas problemos suvokimas bei formulavimas organizacijoms ir institucijoms, teikiančioms pagalbą smurtą ir prievartą patiriančioms moterims. Sukurta kalba leidžianti teisingai įvardinti problemą įgalins ir kitas profesines grupes geriau atlikti savo profesines pareigas, efektyviau ir teisingiau organizuoti pagalbą šiai asmenų grupei.

## **Smurto prieš moteris šeimoje problema**

Smurtas ir prievarta prieš moteris šeimoje, deja, yra reiškinys plačiai paplitęs mūsų visuomenėje. Dauguma mūsų esame susidūrę su šia problema, galbūt turime savo aplinkoje draugių, pažįstamų, giminaičių, išgyvenančių joms artimų asmenų prievartą. Žiniasklaida taip pat nuotai praneša apie smurto ir prievartos naudojimo prieš moteris šeimoje atvejus. Smurtas prieš moteris yra labiausiai paplitusi ir tuo pat metu mažiausiai pripažinta žmogaus teisių pažeidimo forma. Tai universali problema pasireiškianti kiekvienoje kultūroje ar socialinėje grupėje nepriklausomai nuo aukos ir smurtautojo išsilavinimo, socio-ekonominės padėties, amžiaus, etniškumo. Nustatyta, jog visame pasaulyje kas trečia moteris per savo gyvenimą yra buvusi sumušta, verčiama prieš savo valią turėti lytinius santykius ar kaip kitaip išnaudota – dažniausiai jai gerai pažįstamų vyrų, įskaitant ir jos pačios šeimos narius, darbdavius ar bendradarbius. Kai kurie tyrimai rodo, jog *15-44 metų amžiaus moterų nužudymų bei suluošinimų dėl smurto lyties pagrindu skaičius yra daug didesnis nei kartu paėmus mirtis ar suluošinimus dėl vėžio, maliarijos, eismo įvykių ar karo*. Smurtas prieš moteris yra žinomas kaip smurtas lyties pagrindu, nes jis kyla iš moterų subordinuotos padėties visuomenėje ir šeimoje. Neatpažintas ir neįvardintas

visuomenės, jis kelia grėsmę moterų gyvybei, fizinei gerovei, psichologiniam integralumui bei laisvei. Smurto problema pasižymi didžiu latentiskumu. Visuomenėje esanti stigma lemia tai, kad smurtą ir prievartą patiriančios moterys vengia pranešti apie patirtą smurtą policijai. Visuomenėje gajus ir demoralizuojantis kaltės perkėlimas nuo smurtautojo aukai, o baimė dar labiau nukentėti nuo smurtautojo, užkerta kelią kreiptis ir ieškoti pagalbos.

2011 metais gruodžio 15 dieną Lietuvoje įsigaliojus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui, smurtas artimoje aplinkoje reglamentuojamas kaip nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas, tai yra, visuomenės, o ne privataus asmens reikalas. Priėmus įstatymą ši problema Lietuvoje susilaukė didesnio dėmesio, apie tai imta klabėti garsiau. Žiniasklaida įsijungė į įvykių viešinimą, palaipsniui ėmė ryškėti moterų šeimoje patiriamo smurto mastai, atskleistas problemos gilumas, o taip pat ir iki tol vyravusi tolerancija smurtui, institucijų neveiknumas, nepasirengimas šią problemą efektyviai spręsti. Per tris pirmuosius įstatymo galiojimo mėnesius buvo užregistruoti daugiau kaip septyni tūkstančiai kreipimųsi į policiją dėl smurto artimoje aplinkoje. Policijos departamento duomenimis 96% nukentėjusiųjų yra moterys. 2013 metų vasario – kovo mėnesiais visuomenę sudrebinsios septynių moterų žūtys nuo smurtautojų rankos dar kartą parodė, jog reikalingos papildomos investicijos bei rimta institucijų darbo pertvarka, policijos pareigūnų, prokuratūros ir teismų darbuotojų mokymai, siekiant efektyviai apsaugoti moteris nuo jų partnerių ir sutuoktinių smurto.

Smurtas šeimoje yra didžiausia ir dažniausia tyčinio moterų sužalojimo priežastis. Smurto ratui įsisukus, jei niekas iš išorės neįsikiš, galimos tragiškos pasekmės. Apie 13% visų nužudymų JAV yra vyro įvykdytas žmonos nužudymas. Yra ir smurtaujančius vyrus nužudžiusių žmonių ar partnerių, kurios įvykio metu bandė apsiginti ar buvo įsitikinusios, kad jų gyvybei gresia realus pavojus. Tam, kad geriau tai suprastume būtina analizuoti mušamos moters sindromą.

Žengdami pirmuosius žingsnius link efektyvios smurto aukų apsaugos ir moterų žmogaus teisių įtvirtinimo, susiduriame su stereotipiniu mąstymu ir vyraujančiais mitais, trukdančiais įveikti smurtą prieš moteris šeimoje. Šiame straipsnyje apžvelgiama smurto šeimoje dinamika, jam būdingi bruožai bei patiriamo smurto pasekmės asmens bio-psicho-socialinei sveikatai, giliau koncentruojantis ties mušamos moters sindromu. Kartu tikimasi prisidėti ir prie visuomenėje gajų stereotipų griovimo.

Šiame straipsnyje smurto šeimoje priežastys, dinamika bei pasekmės buvo analizuotos remiantis mokslinė literatūra, jos analize bei ekspertine patirtimi smurto prieš moteris įveikimo, specializuotos kompleksinės pagalbos teikimo, smurtą ir prievartą patiriančioms moterims, srityje.

## Smurto rūšys

Šiame straipsnyje remiamasi smurto prieš moteris sąvokos apibrėžimu priimtu Jungtinių Tautų Pasaulinės konferencijos žmogaus teisių klausimais (Viena 1993 metai). Smurtas prieš moteris suprantamas kaip *bet koks su lytimi susijęs smurtas, pasibaigiantis ar galintis pasibaigti fizine, seksualine ar psichologine žala ar moterų kentėjimu, apimantis grasinimą tokiais aktais, jėgos panaudojimu, neteisėtu laisvės apribojimu, pasireiškiantis tiek privačiame, tiek viešame gyvenime.*

Smurtas prieš moteris šeimoje pasireiškia prievartiniu elgesiu, kuriuo bandoma kontroliuoti moters mintis, įsitikinimus ir elgesį arba bausti moterį už bandymą pasipriešinti, atsisipirti kontrolei. Nesąžiningais būdais ar asmens piktnaudžiavimu jėga, kontrole bei autoritetu yra siekiama užtikrinti galią. Kontroliavimas pasiekiamas per įbauginimą. Sąvokos *smurtas prieš moteris šeimoje, intymaus partnerio smurtas prieš moterį, smurtas prieš moteris* bus naudojamos sinonimiškai.

Smurto formų yra keletas ir šiame diskurse yra labai svarbu jas žinoti ir mokėti atpažinti. Lengviausiai atpažįstama bei pripažįstama smurto forma yra fizinis smurtas. Vis dažniau galima išgirsti apie psichologinį smurtą, nors neretai kas tai yra ar kaip pasireiškia įvardinti yra sunku, jei trūksta specialiųjų žinių. Mažiausiai atpažįstamos smurto formos yra ekonominis ir seksualinis smurtas, ypač seksualinis smurtas santuokoje. Taip yra visų pirma dėl to, kad visuomenei trūksta aiškaus šios žmogaus teisių pažeidimo suvokimo bei pasirengimo pripažinti, jo paplitimo mastą bei formų įvairovę. Siekiant užpildyti šios srities žinių spragas straipsnyje pateikiama informacija apie smurto formas.

**Fizinis smurtas**<sup>1</sup> – tai neteisėtas tyčinis prieš moters valią jos organizmui daromas fizinis poveikis, nukreiptas į asmens gyvybės atėmimą, žalos sveikatai padarymą, fizinio skausmo ar kitų fizinių kančių sukėlimą, laisvės atėmimą arba bejėgiškos būklės sukėlimą.

**Psichologinis smurtas (emocinis ir verbalinis)** – tai pavojingas tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiant bijoti (bauginant), kad dėl tolesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsiras tam tikros neigiamos pasekmės. Psichologinis smurtas įgyja įvairias formas: vertimas elgtis prieš savo valią, jausmų ignoravimas, įsitikinimų išjuokimas, baudimas, įžeidinėjimas ir žeminimas, vertimas moterį blogai galvoti apie save, pravardžiavimas, vertimas ją abejoti dėl savo sveiko proto ir gebėjimo priimti teisingus savarankiškus sprendimus, naudojamos mentalinės manipuliacijos (“proto žaidimai”), vertimas ją jaustis kalta, manipuliacijos vaikais, jų gerove.

**Seksualinis smurtas** – yra kėsinimasis ne tik į asmens gyvybę, sveikatą, asmens kūno neliečiamumą, bet ir socialinę laisvę, asmenybės garbę ir orumą, t.y. tuo pačiu metu

---

<sup>1</sup> Parengta pagal Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Mykolo Romerio universitetas, 2006.

seksualiniame smurte pasireiškia fizinio ir psichologinio smurto bruožai. Seksualinis smurtas šeimoje pasireiškia tokiomis formomis, kaip vertimas nusirengti, santykiauti prieš sutuoktinės (partnerės) valią jai nepriimtinais būdais, nepriimtinu laiku, jai nepriimtinių daiktų vartojimas lytinio akto metu, vertimas mylėtis su smurtautojo draugais ir t.t.

**Ekonominis smurtas, kuriama finansinė priklausomybė** – labiausiai paplitusios ekonominio smurto formos: neleidžiama sutuoktinei (partneriui) dirbti, atimami iš sutuoktinės (partnerės) pinigai, verčiama užrašyti asmeninį turtą smurtautojui, pasirašyti sutartis, kuriomis atsisakoma teisių į santuokoje įgytą ir kitą bendrą turtą, verčiama prašyti pinigų savo ir vaikų reikmėms, neskiriamos lėšos būtiniausiems dalykams (maistui, medicinos pagalbai, išsilavinimui), smulkmeniškai kontroliuojamas šeimos biudžetas, nesidalinama šeimos pajamomis ar informacija apie jas.

## Mušamos moters sindromas

Terminas *Battered Woman Syndrome* (BWS), išvertus iš anglų kalbos, *mušamos moters sindromas* (MMS), pirmą kartą buvo panaudotas 1977 metais amerikiečių teisės psichologės, feministės akademikės Leonore Walker, kurios tyrimai buvo skirti nustatyti psichologines smurto pasekmes.

Mušamos moters sindromo konstruktas apima ženklų ir simptomų visumą, tam tikrą elgesio modelį, kuris būdingas moterims, patyrusioms fizinį, seksualinį ir ar psichologinį smurtą santykiuose, kuriuose sutuoktinis ar partneris naudodamas jėgą ir kontrolę moterį vertė daryti ką tik panorėjęs, nekreipdamas dėmesio į jos teises ar jausmus.

Šio tyrimo rezultatai paaiškino tam tikrus smurtą ir prievartą patyrusioms moterims būdingus elgesio modelius, vienas iš jų *išmoktas bejėgiškumas*, kuris palaipsniui formuojasi įsisukus *smurto ratui*. L.Walker pirmoji aprašė ir smurto rato fenomeną. Susipažinimas su šiuo elgesio modeliu, žinomu kaip *mušamos moters sindromas*, leidžia mums sugriauti esančius mitus, neteisingai aiškinančius smurtą ir prievartą patiriančių moterų elgesį, pvz.: kodėl jos tiesiog nepalieka savo smurtaujančių partnerių, kad esančios mazochistėmis, kad toks gyvenimas joms tikriausiai patinka ir pan.

## Smurto ratas

Leonore Walker atliktų tyrimų metu buvo nustatyta, kad smurtas šeimoje vyksta pagal tam tikrą pasikartojantį trifazį modelį. Smurto ratas susidedantis iš įtampos augimo su didėjančiu pavojaus jausmu, smurto proveržio, „medaus mėnesio“ arba smurtautojo atgailaujančio elgesio fazių. Ratas dažniausiai prasideda po aktyvaus asistavimo periodo, kurio metu smurtautojas labai

domisi moters gyvenimu ir demonstruoja mylintį elgesį. Po kurio laiko mylintį elgesį keičia sekimas ir kontrolė, tačiau dažniausiai tuo metu moteris jau būna įsipareigojusi šiam vyrui ir nebeturi energijos, o dažnai ir ryžto ką nors keisti. Pastebima, jog dauguma moterų, patekusių į tokią situaciją, linkusios tikėti, jog vos tik jos ištekėsiančios, vyras pasijusiąs saugesnis ir toks elgesys liausis. Deja, šie lūkesčiai retai išsipildo. Smurto ratas sukasi toliau.

### **Pirmoji fazė – įtampos augimo fazė<sup>2</sup>**

*Įtampos augimo* fazei būdinga tai, kad smurtautojas tampa vis labiau agresyvus, jo elgesys su moterimi grubus ir egoistiškas. Jis izoluoja moterį, drausdamas jai bendrauti su artimaisiais, draugais. Moteris stengiasi būti paklusni, vengti galimų konfliktų, bijo išreikšti savo jausmus ir mintis. Ji mano galinti susitvarkyti su esama situacija nuolaidžiaudama smurtautojui, nuramindama ir prisitaikydama prie jo. Moteris stengiasi tenkinti smurtautojo reikalavimus, kad išvengtų smurto protrūkio, lyg „saugo“ jį nuo poreikio naudoti smurtą prieš ją. Bet moters pastangos laukiamų rezultatų neatneša, situacija šeimoje negerėja, įtampa auga. Tai gali trukti neapibrėžtą laiką – savaites, mėnesius, metus. Ne pirmą kartą smurtą patiriančios moterys žino, kad konfliktai dažnės ir stiprės, tačiau jos tikina save, kad kontroliuoja smurtautojo elgesį, mano, kad jei labiau pasistengs, tai išvengs smurto, jos neigia savo baimę ir prisiima atsakomybę už neišvengiamą antrąją fazę.

### **Antroji fazė – smurto proveržio fazė**

*Smurto proveržio* trumpiausiam (nuo keleto minučių iki keleto valandų) etapui būdinga tai, kad smurtautojas nepajėgia kontroliuoti poelgių, jis nori tik „truputį moterį pamokyti“. Smurtas šeimoje vyksta dažniausiai be liudininkų. Vyras pradžioje po smurto proveržio bando teisinti savo elgesį, tačiau kai smurtas tarp partnerių kartojasi, liaujasi teisintis. Moteris netiki tuo, kas įvyko, patiria šoką. Smurtą patyrusi moteris vengia kreiptis pagalbos, nes baiminasi, kad pagalba nebus efektyvi, jos saugumas nebus užtikrintas ir bandymas pasipriešinti dar pablogins esamą situaciją. Tiek moteris, tiek smurtautojas dėl skirtingų priežasčių yra suinteresuoti užbaigti antrąją fazę.

### **Trečioji fazė – „Medaus mėnesio“ fazė**

*„Medaus mėnesio“ fazė* prasideda iš karto po antrosios. Smurtautojas suvokia, kad nuėjo per toli, atsiprašo ir pažada daugiau taip nesielti, jeigu ji „gerai elgsis“ ir „jo neprovokuos“. Smurtautojas pats tiki daugiau neskriausiąs moters, nes mano, kad gali save kontroliuoti, ji nepamirš pamokos ir ateityje elgsis tinkamai, nesuteikdama priežasties ją mušti. Jis mėgina įtikinti visus, kad taip ir bus, ir pasižada, kad mes gėrės, įsidarbins ir pan. Jis bando įtraukti visus, galinčius padėti pasiekti savo tikslą.

---

<sup>2</sup> Parengta pagal Metodinės rekomendacijos skirtos Krizių centrų, atsakančių į nemokamos pagalbos linijos skambučius, darbuotojų ir savanorių komandoms, 2007



Smurto ratui sukantis ilgainiui moteris išmoksta atpažinti gresiantį smurtą ir prie to prisitaikyti. Kartu ji bijo netekti smurtautojo meilės, to kuris vienintelis ją nubaudžia ir paguodžia, kai tuo metu aplinkiniai yra nuo jos atsiriboję. Dažnai ji yra ekonomiškai priklausoma nuo smurtautojo, turi bendrų vaikų ir baiminasi, kad jie gali būti iš jos atimti. Medaus „mėnesio fazėje“ moteris bando įtikinti save, jog „kito karto nebus“, tačiau kol susivokia, meilus elgesys ir švelnumas vėl užleidžia vietą smulkiems ginčams ir įtampos augimui.

Moteris, nesulaukianti palaikymo iš aplinkos, patenka į uždarą smurto ratą, kuomet smurtas po tam tikros pertraukos vėl kartojasi ir stiprėja. Sukdamasi uždarame smurto rate moteris jau nebegali apginti savęs ir savo vaikų – jei niekas neįsikiš smurtas šeimoje stiprės ir gali baigtis tragiškai. Pagal L. Walter moteris bent du kartus išgyvenusi visas tris smurto rato fazes, turi būti laikoma smurtą ir prievartą patiriančia moterimi, tai yra kenčiančia nuo mušamos moters sindromo (angl. Battered Woman Syndrome).

## Išmoktas bejėgiškumas ir jo priežastys

Išmoktas bejėgiškumas yra vienas iš Mušamos moters sindromui būdingų bruožų. Išmokto bejėgiškumo nereiktų painioti su tiesiog buvimu bejėgiu. Kaip pastebi L. Walker, išmokto bejėgiškumo sąvoka labiau atspindi praradimą gebėjimo numatyti ryšį tarp veiksmo, atsako ir galimų pasekmių. M. Seligman pasiūlyta išmokto bejėgiškumo teorija nagrinėja tam tikrą depresiškumo<sup>3</sup> tipą, kuriam būdingi negatyvūs pesimistiniai įsitikinimai, jog asmens veiksmai negalės būti rezultatyvūs ir nebus pastiprinti ar apdovanoti ateityje. Šeimoje patiriamas smurtas moteriai palaipsniui suformuoja įsitikinimą, jog kovoti nėra prasmės ir tai nebus efektyvu. Dėl to yra tiesiog nustojama stengtis nutraukti pasikartojantį smurtą, greičiau yra bandoma prisitaikyti gyventi grėsmę keliančioje situacijoje su besikartojančio smurto galimybe. Taip yra prarandama motyvacija stengtis ištrūkti iš smurtinių santykių.

Išmokto bejėgiškumo būseną formuoja dėl nepavykusių bandymų stabdyti smurtą bei yra tampriai susijusi su tinkamos pagalbos stoka, neefektyviu institucijų darbu, visuomenės ar šeimos narių abejingumu, jos aplinkai būdingu smurto normalizavimu. Ši būseną dar labiau sustiprinama smurtautojo grasinimais susidoroti ar nužudyti ją, vaikus, jos šeimos narius, naminius gyvūnėlius, jei ji bandys priešintis smurtui ar kreipsis pagalbos. Dažnai moterys yra įtikinamos smurtautojo, kad jomis niekas nepatikės ir niekas joms negalės padėti.

Moteriai patikėjus, kad ji negali kontroliuoti to, kas vyksta jos gyvenime, yra sunku tikėtis, kad kada nors vėliau ši kontrolė bus paprastai atgauta. Išmokto bejėgiškumo konstruktas padeda suprasti kodėl smurtą ir prievartą patiriančios moterys nebando išsilaisvinti iš smurtinių

---

<sup>3</sup> Aut. past.: „Klinikinėje psichologijoje yra naudojamas terminas *depresiškas*, pvz.: depresiškas klientas, tuo pabrėžiant, jog klientas neserga depresija, tačiau jam yra būdingi kai kurie jos požymiai.”

santykių. Jos tampa pasyvios, susitaikančios ir paklūstančios. Ilgainiui net prarandamas suvokimas, jog nebūti išnaudojama, gyventi be smurto yra tiesiog jos prigimtinė teisė. Neretai moteris ima tikėti, kad viskas, kas iki šiol vyko jos gyvenime taip ir vyks toliau, nes bet koks ankstesnis bandymas ištrūkti iš smurto rato, nutraukti smurtinius santykius neatnešė norimų rezultatų ir netgi atvirkščiai, dar pablogindavo jos situaciją. Kraštutiniu atveju, moteris net ima manyti, kad smurtautojas greičiausiai teišus ir „visa tai“ yra jos kaltė. Tuo pačiu svarbu žinoti, kad pavojus, kurį junta moteris yra realus, o jos nuogaštavimai visiškai pagrįsti ir tikslūs.

## **Patiriamo smurto padariniai bio-psicho-socialinei asmens sveikatai**

Mokslinėje literatūroje mušamos moters sindromas (MMS) yra suprantamas kaip potrauminio streso sindromo (PTSS) rūšis. MMS apibrėžiamas remiantis šešiais kriterijais, iš kurių trys pirmieji sutampa su PTSS simptomais.

MMS būdinga:

1. Traumavusio įvykio išgyvenimas tarsi jis vyktų čia ir dabar, nors taip ir nėra;
2. Padidėjęs sujaudinimas ir budrumas;
3. Vengimas ir emocinė nejautra pasireiškianti kaip depresija, disociacija (buvimo šalia savęs jausmas), problemos sumenkinimas, slopinimas, neigimas.
4. Sutrikdyti ar nutrūkę tarpasmeniniai santykiai dėl smurtautojo piktnaudžiavimo galia ir kontrole;
5. Kūno vaizdo sutrikimas ar kiti somatiniai, fiziniai nusiskundimai;
6. Seksualinio intymumo problemos.

Pagal ligų ir sindromų sąvadą DSM-IV<sup>4</sup> PTSS kriterijai yra:

1. Patirtas traumuojančias įvykis, kurio metu asmeniui grėsė kūno sužalojimas ar mirtis.
2. Simptomai turi trukti bent keturias savaites po įvykio.
3. Išgyvenimai paveikė svarbias asmeniui gyvenimo sritis, tokias kaip darbas, mokslas, socialiniai santykiai.

1992 m. Judith Herman sukritikavo tradicinį PTSS diagnozės kategorizavimą, nes jis neapėmė ekstremalaus ir užsitęsusio traumuojančio streso, tokio kaip vaikų seksualinis ir fizinis išnaudojimas, ilgalaikis buvimas įkaitu ar chroninis smurtas šeimoje. Norėdama pabrėžti skirtingas psichologines vienkartinio traumavusio įvykio ir pakartotinių traumų patyrimo pasekmes ji pasiūlė PTSS skirstyti į paprastąjį ir kompleksinį. Kompleksinio PTSS ir mušamos moters sindromo

---

<sup>4</sup> American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition*. Washington, DC, 2005

konstruktai yra panašūs ir skiriasi nebent tuo, kad MMS apima konkrečiai smurto šeimoje patirtį ir tos patirties psichologinius padarinius.

Svarbu suprasti, kad vienkartiniai traumuojuojantys įvykiai, tokie kaip išgyventos katastrofos (auto avarijos, tsunamiai, uraganai, žemės drebėjimai, potvyniai, kt.) ar nepažįstamo asmens fizinis ar seksualinis užpuolimas, yra panašūs savo pasekmėmis, tačiau jų pasekmės skiriasi nuo daugkartinių traumų išgyvenimo. Asmenys išgyvenantys pakartotinius traumuojančius įvykius, pvz.: karo veteranai, savo artimųjų fiziškai ir/ar seksualiai išnaudojami vaikai bei smurtą ir prievartą patiriančios moterys, patiria daugybinę traumą. Tačiau yra pastebėta, jog karo patirties ir smurto šeimoje psichologinis poveikis skiriasi, nes kare susiduriama su aiškiai įvardintu priešu, o asmuo smurtaujantis šeimoje kartis nuo karto yra taip pat ir „mylintis gynėjas“, nors mylintys asmenys neturėtų naudoti smurto ir prievartos prieš tuos, kuriuos jie myli. Šie skirtumai lemia ir skirtingus įveikos mechanizmus. Trumpai juos apžvelgsime.

Smurto epizodams vykstant ir kartojantis moteris išmoksta atpažinti augantį vyro pyktį. Suvokdama didėjančią grėsmę moteris išgyvena augančią baimę, o tai savo ruožtu iššaukia aukštos parengties *autonominės nervų sistemos*, kuri atsakinga už organizmo pasirengimą gintis arba bėgti, būklę. Baimės metu streso hormono išsiskyrimas sukelia padažnėjusį širdies plakimą, oro trūkumą ir/ar sustingimą. Tačiau dėl pačios smurto šeimoje situacijos ypatybių moteris negali rinktis nei vienos iš šių alternatyvų, t.y. nei pabėgti nuo streso sukėlėjo nei efektyviai jam pasipriešinti. Epizodams kartojantis moterims išsivysto kompromisinė įveikos strategija – vengimo atsakas į traumą.

Negalėdama pasirinkti įprastinių būdų – gynybos ir/pabėgimo, moteris renkasi daugybę netikrų pabėgimo būdų, tokių, kaip: problemos sumenkinimas, pavojaus, kylančio iš konkretaus įvykio, neigimas, depresija, disociacija (buvimo šalia savęs jausmas, kai atrodo, kad save gali stebėti iš viršaus ir nejauti to, ką jaučia stebimas asmuo), slopinimas ar netgi užmiršimas, įvykio išstūmimas iš sąmonės į pasąmonę. Toks vengimo atsakas į traumą išsivysto dėl įsitikinimo, kad niekas moteriai negali padėti ištrūkti iš grėsmę keliančios situacijos. Taip įsitvirtina ši kompromisinė įveikos strategija, leidžianti moteriai bent iš dalies atitolinti nuo savęs aiškų ir nepakeliamą traumos suvokimą ir išgyvenimą.

MMS būdinga tai, kad aukštas streso lygmuo išlieka net tada kai reali grėsmė jau praėjusi. Kūnas reaguoja taip, tarsi pavojus vis dar tęstųsi. Net nedideli ir nepavojingi stimulai, tokie, kaip triukšmas, ryški šviesa, kvapai, kt., gali iššaukti staigų didžiulį susijaudinimą ir parengties būklę. Pastovus buvimas aukštos parengties būsenoje ilginiui nualina autonominę nervų sistemą, o tai gali nulemti neramumą ar nemigą, padidėjusį dirglumą, tam tikrų organų ar jų sistemų disfunkciją. Gali pasireikšti galvos svaigimai, padažnėjęs širdies plakimas, oro trūkumas, skrandžio ir/ar viso virškinamojo trakto disfunkcija, skausminiai sindromai be jokios aiškiai nustatomos medicininės priežasties. Asmenims nesulaukiantiems ar nesiekiantiems specializuotos pagalbos neretai išvysto priklausomybės nuo alkoholio, vaistų ar kitų psichotropinių medžiagų, jie gali būti linkę į depresiją, savižudybę. Jei nenutraukiamas smurto

ratas ir moteris pasilieka sveikatai ir gyvybei pavojingoje situacijoje, šie įveikos mechanizmai iš esmės nesprenžia tikrosios problemos ir ilgainiui tik pablogina jos gyvenimo kokybę, jos gebėjimus realiai spręsti išskylančias problemas, apsaugoti nuo smurto save ir savo vaikus.

Leonore Walker nurodo šias svarbias problemas, su kuriomis susiduria smurtą ir prievartą patyrusios moterys, kurioms yra būdingas mušamos moters sindromas. Tai tarpasmeninių santykių suirimas, kūno vaizdo problemos, somatiniai kūno simptomai ir seksualinio intymumo problemos.

## **Tarpasmeninių santykių suirimas**

Smurtautojas naudoja daugybę manipuliacijos formų, įskaitant: izoliaciją, reikalavimą besąlygiškai paklusti jo nustatytoms taisyklėms, moteriai nepriimtina prievartinę seksualinę elgesį, pažeminimą, kontrolę ir liguistą pavydą, nenusipėjamumą bei tiesioginius ir netiesioginius grasinimus panaudoti smurtą.

### **Izoliacija**

Asmenys, teikiantys specializuotą pagalbą smurtą ir prievartą patiriančioms moterims, žino, kad dauguma aukų yra izoliuotos nuo draugų, šeimos narių, kitų socialinio palaikymo grupių. Izoliacija prasideda nuo elgimosi su moterimi kaip su daiktu, smurtautojas nustato su kuo ir kada ji gali pasimatyti, įskaitant jos draugus ir šeimos narius, lydi ją į ir iš darbo, riboja jos laiką, leidžiamą be smurtautojo, dažnai skambina telefonu ir pan. Iš tiesų, pradžioje tai gali atrodyti kaip begalinis atsidasavimas savo partnerei, rūpinimasis, kad ji saugiai nueitų ir pareitų iš darbo, skambučiai, nes po kelių minučių ar valandos nesimatymo jos pasiilgo ir domisi ką ji veikianti, pasiūlymai nebūti išnaudojami savo draugų ar giminaičių ir nutraukti ar sumažinti kontaktą su jais. Visa tai yra grindžiama tariamai padidintu rūpesčiu moters gerove ir saugumu, smurtautojas įtaigojasavo auką, jog naudodamas tokį elgesį „linki jai tik gero“.

Tačiau dėl tokio elgesio moteris greitai pasijunta visiškai izoliuota, pastebi, jog dauguma jai svarbių santykių yra nutrūkę, ji rečiau matosi su draugais, šeimos nariais, buvusiais bendradarbiais, pastarieji jos nebekviečia dalyvauti bendrose veiklose, o ir ji pati vis labiau linkusi atsiriboti nuo šių jai reikšmingų asmenų bei jų grupių – „dėl ramybės šeimoje“. Aukščiau aptarti incidentai apsunkina moters galimybes tęsti turimus santykius su savo šeima, draugais iš dalies bijant, kad smurtautojas įgyvendins savo grasinimus jiems pakenkti ir iš dalies stengiantis išlaikyti jį ramų, kad jis mažiau ją skaudintų. Stebimas neišvengiamas ir dėsningas tarpasmeninių santykių suirimas, smurtautojas užima vis didesnę jos gyvenimo erdvės dalį, tampa tuo vieninteliu asmeniu, kuris ją „ir nuskriaudžia, ir paguodžia“.

### **Manipuliacija**

Manipuliacija auka pasireiškia per smurtautojo grasinimus nusižudyti, jei moteris jį paliks, grasinimai išsiskirti su ja, sugadinti jos įvairių darbo kolektyve, jei ji nevykdys jo reikalavimų, grasinimai atimti turtą, vaikus, padaryti žalą jos ar vaikų globėjams naminiams gyvūnams ir kt.

### **Pažeminimas, nuvertinimas**

Nuvertinantys komentarai ilgainiui veda prie to, kad moteris beveik patiki, kad yra niekas, neturi jokių teisių ir nesugeba nieko teisingai padaryti ar nuspręsti. L.Walker pateikia tokius moterų pasisakymus: „Jis gali daryti bet ką, o aš esu priversta jaustis taip tarsi negalėčiau nieko“, „jis darė viską, kad priverstų mane jaustis taip, tarsi man jo reikia ir aš negalėčiau gyventi be jo“.

### **Nenuspėjamas elgesys**

Nenuspėjamas elgesys daugiau susijęs su kontrole ir galia priversti moterį bet kada tikėtis smurto protrūkio, tokiu būdu išlaikyti jos „paklusnumą“, pvz., tempimas už plaukų iš lovos, nes nebuvo pagaminta vakarienė, smūgiavimas be persėjimo ir priežasties, lydimas pareiškimo, jog „už tai, kad ji yra tiesiog moteris“. Smurto protrūkis gali įvykti ir dėl to jog, per sūrus maistas, „ne vietoje“ padėtas daiktas, ne laiku ar „netinkamu“ tonu išstartas žodžis, bei kitų išgalvotų priežasčių.

### **Grasinimai**

Smurtautojas naudoja baimę ir grasinimus, tam, kad moteris vedama baimės jam paklustų. Dažniausiai gąsdinimai susideda iš kaltinimų, kad moteris yra beprotė, kad jis atims iš jos vaikus ir ji niekada jų neras, ar tai, kad jis kreipsis į institucijas ir ji bus sulaikyta. Yra nemažai atvejų kai smurtautojai pasinaudoję institucine pagalba priverstinai hospitalizavo savo partneres psichinės sveikatos įstaigose sumodeliuodami situacijas, kurios iš pažiūros atrodydavo įtikinamos ir nepalankios moterims. Taip pat smurtautojai kreipiasi į policiją po smurtinio epizodo, kaltindami savo partneres smurto panaudojimu prieš juos, pagrįsdami savo žodžius įdrėskimais ar kitais nežymiais sužalojimais, kuriuos patyrė moterims bandant nuo jų apsiginti.

Teikiant specializuotą pagalbą didelis dėmesys skiriamas moters įgalinimui atkurti pilnavertę socialinių ryšių sistemą, atkurti senuosius ir sukurti naujus reikšmingus tarpasmeninius santykius. Svarbu suteikti moteriai visą informaciją apie jos turimas pilietines teises, galimybes pasinaudoti institucijomis, išaiškinti įstatymų veikimą bei suteikti informacijos apie institucijų darbą.

## **Kūno vaizdo problemos ir somatiniai kūno simptomai susiję su MMS**

Dažnas asmuo nėra patenkintas kažkuria savo kūno dalimi, tačiau smurtą ir prievartą patyrusioms moterims būdingas ne kurios nors konkrečios kūno dalies „nemėgimas“, bet susvetimėjimas su savo kūnu apskritai. Manoma, kad tai gali būti susiję su jų žema saviverte, kuri atsiranda ilgesnį laiką neįstengiant apsiginti nuo smurto, kai moterų asmenybės ir kūnai yra nuasmeninami, tampa tarsi instrumentu jas valdyti, žaloti ir skaudinti.

Daugumai smurtą ir prievartą patyrusių moterų diagnozuojama depresija, kai kurioms valgymo sutrikimai. Atrastas taip pat ir ryšys tarp traumos ir sumažėjusio organizmo imuniteto, sveikatos problemų susijusių su imunologija, astma, dermatitas, nepaaiškinami plaukų slinkimai ir kt.

## **Seksualinio intymumo problemos**

Pavydas. Neretai meilė nepagrįstai tapatinama su pavydu. Deja, pavydas, pavydus elgesys ir meilė turi nedaug ką bendro, nors iš pradžių partnerei gali pasirodyti ir visai malonu, kad jos pavyduliaujama. Konfliktų, smurto epizodų priežastimi gali tapti pokalbiai su kitais vyrais nepaisant konteksto, ar tai kolega, senas draugas, tolimas giminaitis, prekybos agentas ir pan.. Laiko leidimas su kitais žmonėmis, net kūdikio ar vyresnių vaikų poreikių tenkinimas, gali sukelti pavydą ir pasibaigti smurtu.

Lytiniai santykiai tampa dar viena smurtautojo priemone parodant moters priklausymą vyrui. Jis ima reguliuoti kada bus užsiima smurtiniu, kada švelnesniu lytiniu aktu . Dažnai reikalaujama mylėtis jau iškart po smurtinio epizodo.

## **Pagalbos teikimas smurtą ir prievartą patyrusioms moterims**

Dauguma smurtą ir prievartą patiriančių moterų gyvena izoliuotos ir ši padėtis yra sąmoningai palaikoma smurtautojo. Visgi tam tikrame smurtinės situacijos etape moteris ieško pagalbos, nes ima suvokti, kad besikaupiančių problemų pačios negalės išspręsti. Dažniausiai pagalbos siekimo procesas sklaidžiasi platesniame asmenų rate. Pirmieji žmonės, su kuriais jos bandys kalbėtis, dažniausiai būna giminaičiai arba draugai, kartais ir kaimynai. Deja, nedaug žmonių nori girdėti apie šias moterų problemas ar yra pasirengę kaip nors konkrečiai padėti. Daugelis tikisi, kad auka paliks smurtautoją ar kitaip, pati savo jėgomis, išspręs turimą problemą. Tačiau be išorinės pagalbos tai dažniausiai nėra įmanoma, jei niekas neįsikiš, smurtas šeimoje stiprės ir gali turėti tragiškų pasekmių.

Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta svarbu suprasti ir atsiminti, kad pačios smurtą ir prievartą patiriančios moteris negali nutraukti ydingojo smurto rato – jei nebus suteikta kompetentinga pagalba, jei niekas iš išorės neįsikiš, smurtas šeimoje ar poroje stiprės ir gali baigtis rimtu aukos

suluošinimu ar net nužudymu. Smurtą ir prievartą patiriančioms moterims būtina specializuota kompleksinė pagalba, apimanti visų pirma jų pilietinį įgalinimą, psichologinį, teisinį bei socialinį informavimą, konsultavimą ir palaikymą, tarpininkavimą institucijose, neretai ir reikalingų dokumentų surašymą. Tokią pagalbą Lietuvoje teikia Specializuotos pagalbos centrai, veikiantys visose apskrityse ir sukurti moterų pilietinių organizacijų pagrindu, kas atitinka gerąją pasaulio praktiką. Būdinga, jog smurtą ir prievartą patiriančios moterys noriau kreipiasi pagalbos ir sėkmingiau bendradarbiauja būtent su nevyriausybinėmis moterų organizacijomis, lyginat su įvairiomis valstybinėmis įstaigomis, kur dažnai moterims teikiama pagalba vertinama kaip kliento – specialisto santykis, kai tuo tarpu moterų organizacijos savo darbe akcentuoja tiesiog *moterų pagalbą moterims*.

Pilietinių Moterų organizacijų teikiama pagalba yra patraukli šių nusikaltimų aukoms, tuo, kad pastarosios pasižymi horizontalia struktūra, matant besikreipiančias smurtinių nusikaltimų aukas, tiesiog kaip *kitas moteris*, kurios šiame gyvenimo etape yra atsidūrusios sunkioje situacijoje. Čia akcentuojamas moterų bendruomenės solidarumas, nukentėjusiųjų pilietinis įgalinimas, advokacija, moterų žmogaus teisių gynimo bei įtvirtinimo perspektyva. Šiose organizacijose plačiai remiamasi savanorių darbu, o tai suteikia moterų NVO krizių centrums spalvingumo, atvirumo, demokratiškumo, akcentuojami savivaldos principai.

## Apibendrinimas

Leonore Walker tyrimų duomenimis ne visų smurtą ir prievartą patiriančių moterų elgesys atitinka visus kriterijus būtinus, kad joms galėtų būti diagnozuojamas potrauminio streso sutrikimas. Tačiau didžioji dauguma šiuos kriterijus atitinka, o likusi dalis reikšmingai prie jų artėja. Galima daryti išvadą, kad išgyvenimai, būdingi smurtą ir prievartą patiriančioms moterims, gal ne visa aprėptimi, tačiau gali būti kvalifikuojami ir įvardinami kaip trauminis stresas, o tiksliau kompleksinis potrauminio streso sindromas (PTSS) arba mušamos moters sindromas (MMS). Siekiant atskleisti mušamos moters sindromą analizuojamos *smurto rato* bei *išmokto bejėgiškumo* sąvokos. Svarbu prisiminti, kad smurtas šeimoje vyksta pagal tam tikrą pasikartojantį trifazį modelį pasireiškiantį įtampos augimo, smurto proveržio, „medaus mėnesio“ arba smurtautojo atgailaujančio elgesio fazių. L. Walker teigimu moteriai bent du kartus išgyvenusiai smurto ratą jau gali būti diagnozuojamas mušamos moters sindromas. Išmoktas bejėgiškumas nėra tapatus realiam buvimui bejėgiu. Išmokto bejėgiškumo sąvoka labiau atspindi praradimą gebėjimo numatyti ryšį tarp veiksmo, atsako ir galimų pasekmių. Tai tam tikras depresiškumo tipas, kuriam būdingi negatyvūs pesimistiniai įsitikinimai, jog asmens veiksmai negalės būti rezultatyvūs ir nebus pastiprinti ar apdovanoti ateityje.

Mušamos moters sindromo formavimosi pasekmės yra tarpasmeninių santykių suirimas, kūno vaizdo problemos, somatiniai kūno simptomai ir seksualinio intymumo problemos. Įgyjant

reikalingų žinių ir geriau suprantant šeimoje patiriamo smurto ir prievartos padarinius bio-psycho-socialinei asmens sveikatai, nustojama kaltinti pačias aukas ir stengiamasi ieškoti efektyvesnių būdų joms padėti arba bent nukreipti ten, kur tokia pagalba gali būti suteikiama. **Literatūros sąrašas**

1. American Psychiatric Association *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition*. Washington, DC, 2005.
2. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011). [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc\\_l?p\\_id=400334&p\\_query=&p\\_tr2=2](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=400334&p_query=&p_tr2=2)
3. Herman, J. L. Taruma ir išgyjimas. Prievartos pasekmės – nuo buitinio smurto iki politinio teroro. Vilnius: Vaga, 2006.
4. Keeling, J., Mason, T. Domestic Violence. A Multi-Professional Approach for Healthcare Practitioners, Bell & Bain Ltd, Glasgow, 2008.
5. Metodinės rekomendacijos skirtos Krizių centrų, atsakančių į nemokamos pagalbos linijos skambučius, darbuotojų ir savanorių komandoms, 2007
6. Minnesota Advocates for Human Rights. What Is Gender-Based Violence? 2003 [http://www1.umn.edu/humanrts/svaw/advocacy/modelsessions/what\\_is\\_GBV.PDF](http://www1.umn.edu/humanrts/svaw/advocacy/modelsessions/what_is_GBV.PDF)
7. Pence / Paymar, Education Groups for Men who batter: the Duluth Model, New York 1993, p.3
8. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys susiję su smurtu artimoje aplinkoje už 2012 m. <http://www.bukstipri.lt/uploads/statistika%202012%20I%20pusmetis.pdf>
9. Vidrinskiatė S., Smrtas prieš moteris. Lyčių studijų centras, Vilniaus universitetas. [http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/indexf226.html?show\\_content\\_id=405](http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/indexf226.html?show_content_id=405)
10. Walker L. E. Psychology and Domestic Violence Around the World // American Psychologist, 1999, Vol. 54, 1, 21-29.
11. Walker, L., E. The battered woman syndrome 3rd ed., Springer Publishing Company, New York 2009
12. Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Mykolo Romerio universitetas, 2006.